

Målare, musiker, poet, tänkare – men först och främst Paul Klee

Paul Klee föddes 1879 utanför Bern och var alltså 21 år vid förra sekelskiftet år 1900. Han dog 61 år senare i exil i sitt födelse-land, utan att ha fått tillbaka sitt medborgarskap där. Han var då utstött från det Tyskland som han hade valt som sitt.

Han levde med i det dynamiska tyska konstlivet under 1910- och 1920-talen, han blev tysk medborgare. Han upplevde första världskriget och förlorade två av sina närmaste konstnärsvänner, som stupade vid fronten. Han genomled nazismens framväxt och maktövertagande. Som en av de främsta representanterna för avantgardekonsten kritiserades han hårt av nazisterna, som till slut berövade honom hans arbete och hans tyska medborgarskap, de plundrade hans hem och tillskansade sig hans tavlor. 1937 visades hans konst av nazisterna tillsammans med andra modernisters verk som avskräckande exempel på avarter av konst, utan allt värde.

Paul Klee var mannen som föddes med en utpräglad gåva att teckna men som även var en musikalisk begåvning. Hans yrkesval stod mellan målarkonsten och musiken. Klee var en god violinist och hade ett livslångt djupt litterärt intresse. Redan i 30-årså-

ldern kom han att bli erkänd som en banbrytare, en som umgicks med tidens främsta intellektuella.

Han kallades att bli lärare vid högskolan i Weimar, mer känd som Bauhausskolan, där en lång rad av tidens främsta formgivare, arkitekter, författare, konstnärer och hantverkare samlades.

Paul Klee var också en man som kunde formulera sina tankar om konst i tal och skrifter, som kom att påverka flera generationer konstnärer. En självmedveten man som hela tiden hade sin familjs stöd i sitt val av konstnärssyrket. Efter studier i München och efter sin första resa till Italien 1901 var han klar över att han skulle göra karriär och nå toppen.

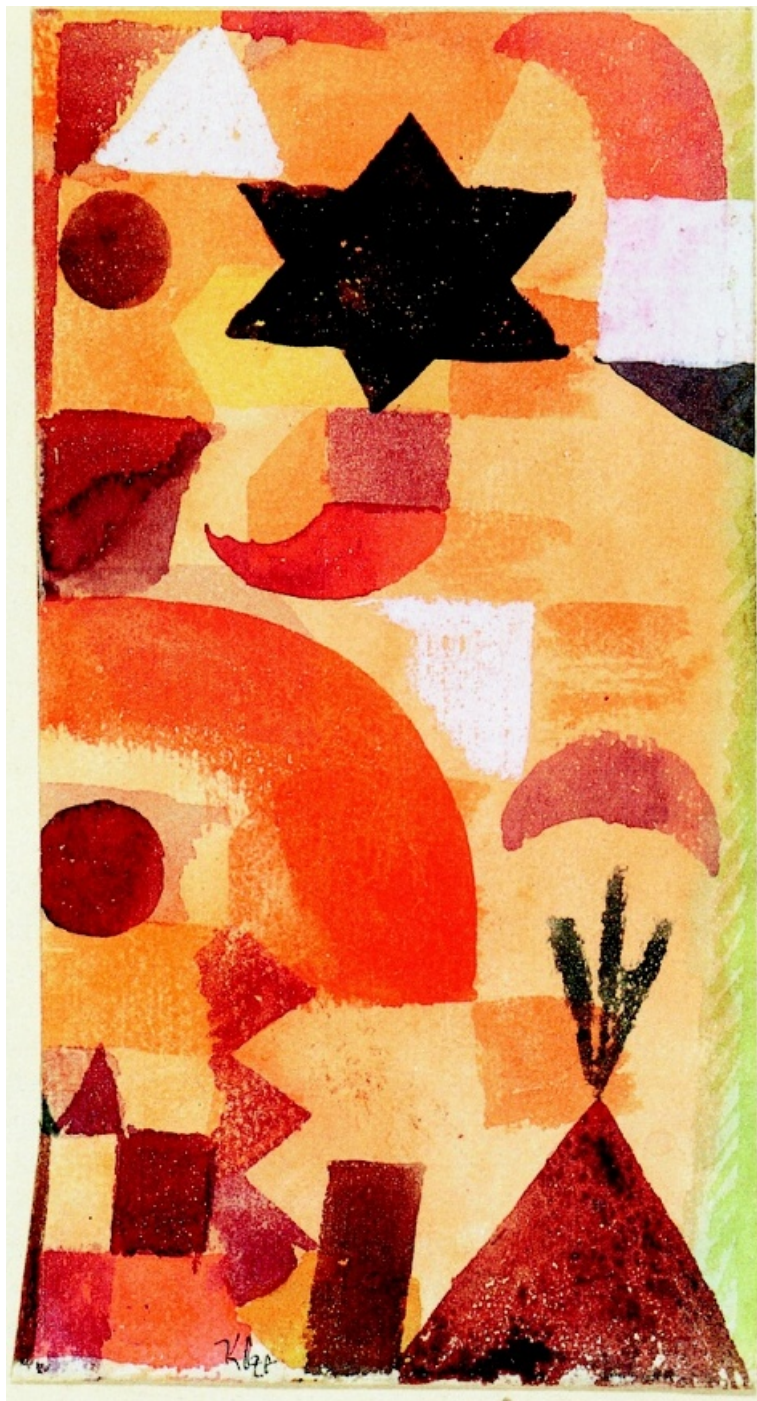

Han besöker Paris, han ser impressionisterna och Cézanne, och han blir god vän med Wassily Kandinsky, av de flesta sedd som det

»DER NIESEN«
Akwarell från 1915 av alptoppen i närheten av Bern. På himlavalvet ovanför berget hänger folkliga symboler: halvmåne och stjärnor, en av dem sexuddig.

Bern, Hermann and Margit Rupf Foundation

PAUL KLEE
i Weimar 1925.
Foto: Felix Klee

abstrakta måleriets upphovsman. Han utvecklar sin stil med hårt arbete under 1910-talet och träffar fransmannen Robert Delaunay, som han tar starka intryck av. När han gift sig med sin kära Lily, en skicklig pianist, flyttar han till München. Han ställer ut under denna period, men familjens ekonomi är ännu osäker – det är Lily som har den fasta inkomsten i familjen.

1914 gör han en resa till Tunisien som förlöser honom och ger hans konst en ny och unik inriktning. Han inser att han är poet och att han har en enorm potential: »Färgen finns i mig, jag behöver inte söka för att finna den. Jag vet att den har mig i sitt grepp för evigt: färgen och jag kommer alltid att vara ett, jag är målare.«

1920 publiceras hans första skrift i ett samlings-

**»LITEN
EGYPTISK
VINJETT«
Akwarell på papper, från 1918.
Schweiz, privat ägo**

verk. Samma år kallas han av Walter Gropius till Bauhaus, dit han flyttar tillsammans med Kandinsky, för att verka som konstnär och lärare. I denna stimulerande miljö tillbringar han elva goda år med tilltagande berömmelse inom konstkretsar och bland kolleger, men nu även med goda ekonomiska villkor. Han ställer ut i Paris, New York och andra viktiga platser, han reser i Europa och träffar män som Picasso. Han publicerar konsteoretiska artiklar och skrifter som får stort genomslag.

Tilltagande politisering inom Bauhausrörelsen tvingar honom efter hand att lämna Weimar, han blir professor i Düsseldorf 1931. Redan efter två år tvingas han dock bort från denna tjänst av nazisterna. Nu börjar och tilltar de trakasserier som redan beskrivits, han och familjen flyr fältet tillbaka till Schweiz, där han dock knappast tas emot med öppna armar.

Han ställer ut i Zürich, 1940, men får en överväldigande negativ kritik av den kälkborgerliga konservativa kritikerkåren.

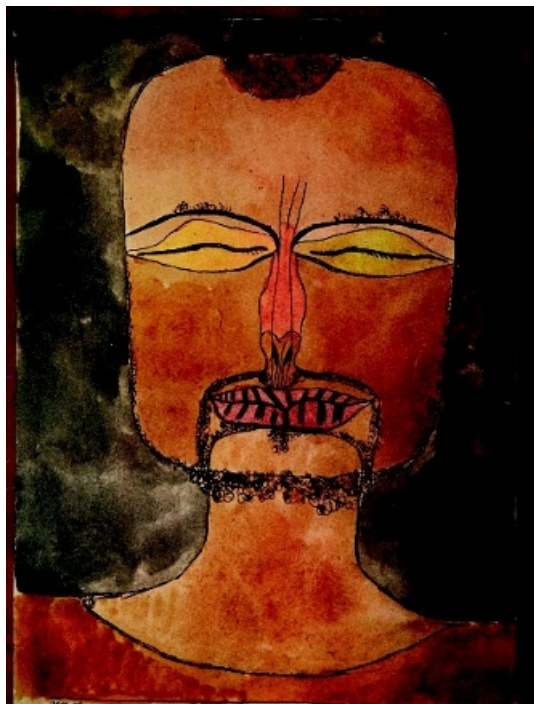
Sedan en attack av mässlingen i vuxen ålder, 1935, har han plågats av en sällsynt komplikation, den tärnande systemsjukdomen sklerodermi. Denna bryter gradvis ned honom, och den leder till hans död.

Paul Klee för hela sitt liv dagbok och en noggrann journal över alla sina verk. Ur dagboken är hämtat ett stycke, som står inhugget på hans gravsten: »Här nedanför är jag utom räckhåll. Jag lever lika mycket med de döda, som med dem som ännu ej är födda. En smula närmare skapandets hjärtpunkt än vanligt. Men fortfarande inte så nära som jag borde vara.«

Under 1900-talets första år tillägnar sig Klee en allt större skicklighet i sitt hantverk. Hans stil är grafisk, och han arbetar bland annat med glasgraveringsteknik. Efter giftermålet med Lily och flytten till München kastar han sig in i det jäsande och stimulerande intellektuella kulturliv som finns där vid denna tid. Han blir medlem i gruppen »Die blaue Reiter« och deltar i deras utställningar. Det är här han blir god vän med Kandinsky, som han umgås med dagligen. Mest nära kommer han kanske att stå två unga tyska målare, Franz Marc och August Macke, vilka båda stupar i första världskriget. Kandinsky påverkar honom i abstrakt riktning, men han fascinerar av fransmannen Robert Delaunay, och han översätter dennes skrift »Fenêtres« till tyska. Han stöter bort kubismen, som han finner alltför stel och utan utvecklingsmöjligheter. Han när en dröm om att kunna utesluta objekten, avbildningarna.

Här har Delaunay kommit längre och arbetar med färger som medel för att skapa spänning och djup i bilden. Speciellt beundrar Klee Delaunays förmåga att åstadkomma rörelse; här i kontrast till kubismens fastlåsta former. »Rörelse åstadkommes genom relationerna mellan olika mängder av kontrasterande färger som ger en ny verklighet. Denna verklighet har egenskapen djup och ger en rytmisk samstämmighet. Samtidighet i ljus är harmoni och bildar en vision av människan. Förmågan att se, synen, är vårt mest högtstående sinne, det sinnet som mest direkt kommunicerar medvetande till vår hjärna, och därmed idén om världens rörelse, dess samtidighet« (Delaunay).

1913 deltar Klee med 22 verk i en utställning i Berlin tillsammans med sina vänner. 1914 gör han sin betydelsefulla resa till Tunisien som får honom att se att »Färgen är i mig« Han tar med sig oförglömliga

minnen av färgen och stämningar där, han målar ett stort antal akvareller som är djupt originella. Efter detta följer han sin egen väg samtidigt som han lämnar det föreställande. Kanske det tragiska världskriget bidrar till att han vänder sig inåt och söker inspiration i sin egen fantasi.

Han inkallas själv men slipper deltaga i strider. Hans talanger utnyttjas till att måla flygplansduk i en fabrik.

När han kallas till Bauhaus i Weimar är han klar med sin första skrift, »Kreativ bekännelse«, som börjar med följande uttalande: »Konsten reproducerar ej det synliga, den gör synligt«, vilket har sagts sammanfatta hans estetik. I det följande utvecklar han hur punkter, linjer, ytor och rymd kan ge dynamiskt liv åt en målning. Men central är rörelsen – tiden. Det tar tid för en punkt att bli en linje genom rörelse. Därför behöver även betraktaren tid för att studera konstverket. »Ett konstverk föds genom rörelse, det är en fixering av rörelse, och det mottas av rörelse (i ögats muskler). För inte länge sedan avbildade vi föremål som vi såg – vad vi nu visar är relativiteten av synliga ting. Tänker man i universella termer är det synliga endast ett isolerat exempel och andra verkligheter existerar,

**»SJÄLV-
PORTRÄTT
– försjunken
i tankar«, lito-
grafi från 1919.**
Bern, Collection Felix
Klee

**»DEN STORA
KEJSAREN,
rustad till
kamp«. Olja och
akvarell på gips-
grunderat papp-
er, från 1931.**
Schweiz, privat ägo

**»AD
PARNASSUM«
Olja från 1932,
typisk för Paul
Klees komposi-
tioner med färg-
klickar.**
Bern, Kunstmuseum

latenta och talrika. Ondska och godhet är krafter som sammanstrålar i realiserandet av världsalltet, varje energi behöver en motvikt för att skapa jämvikt.»

I en senare skrift under Bauhausperioden skriver Klee: »Dialog med naturen förblir ett grundvillkor för artisten. Han är en människa, är själv natur och naturfragment i naturens rymd.»

Hur välformulerat, och hur väl stämmer inte detta in på vårt eget yrke, läkarens.

Vid en utställning i Jena 1924 kom Klee att hålla en föreläsning, som blev berömd. Tankarna i denna kom att publiceras först 1945. Det är här han presenterar sin bild av konstnären som ett träd med den enda uppgiften att förmedla skönheten hos trädets lövverk i dimensioner som är de formella elementen: linjen, skilda grader av ljus och skugga, färgen. Färgerna kallar han kvaliteter, färgen är i första hand kvalitet, i andra hand tyngd: ty den har inte bara ett kromatiskt värde men också en luminositet. För det tredje är färgen ett mått, ty förutom de nämnda egenskaperna har den gränser, en utbredning. Ljus och skugga är först av allt tyngd, men även i deras ut-

bredning och gränser, mått. Vad linjen beträffar, är den bara mått ...

Till dimensionerna av linjer, tonalitet och färg, bör vi lägga dimensionen av den organiserade formen (gestalt) eller dimensionen av objektet. Det finns ytterligare en dimension att lägga till dessa, den som svarar mot innehåll.

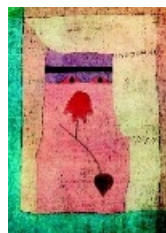
Varje organisation av former, varje kombination, kommer att ha sitt eget konstruktiva uttryck, sin egen organiserade form, sitt eget ansikte och fysionomi. På detta sätt kommer tavlorna att se på oss, högtidliga och allvarliga, mer eller mindre spänt, tröstande eller skrämmande, ledset eller leende ... Men detta är inte allt. Dessa organiserade former har fortfarande sin egen »attityd«, vilken är ett resultat av det sätt, på vilket olika grupper av element har satts i rörelse. Ju djupare artistens öga genomtränger tingen, desto mer kommer han att tvingas igenkänna, inte en bild av fullbordad natur, utan den enda viktiga bilden av skapande: Genesis (ursprunget, uppkomsten).

»Den här världen har också en annan sida«, säger konstnären till sig själv, »och den kommer att ha en annan sida.« Och ovanför, och mer än det, tillåter han sig att föreställa sig att det, på andra stjärnor, finns helt olika former än här.

Det finns en enda regel: Låt var och en gå den väg som hans hjärta väljer för honom.

Det är lätt att förstå att denna fria, inom så många fält, rikt utrustade natur inte kunde inordna sig i Bauhausmiljöns med åren allt strängare vänsterkonformism, eller i det nazistiska samhällets diktatoriska skräckmiljö.

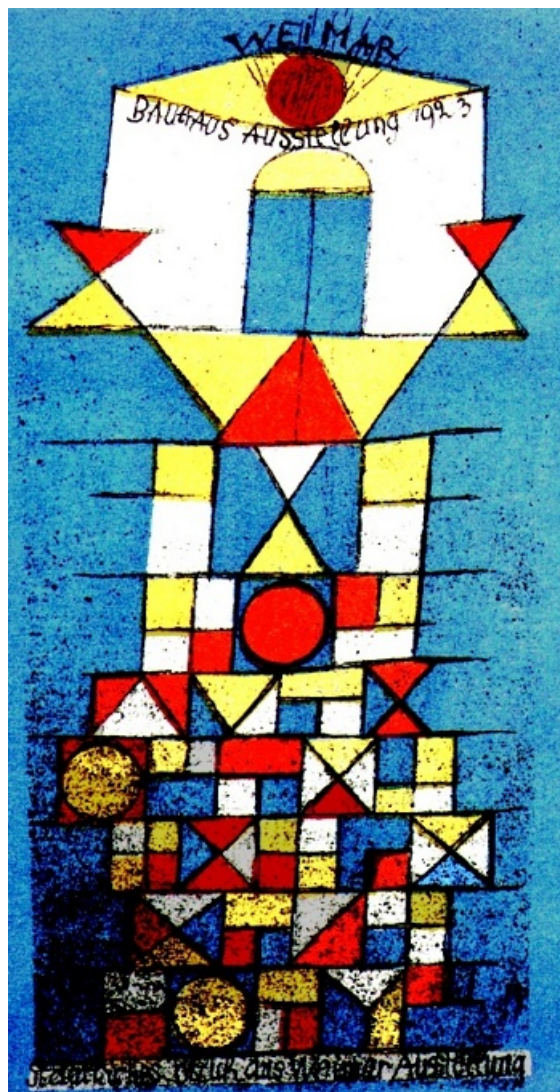
Så långt sammanfattningen av Paul Klees teorier – men hur ser hans tavlor ut? Ända fram till 1933 målade han nästan allt i ganska litet format, men de sista åren gick han upp i storlek och gjorde även större dukar. Han experimenterade ständigt med tekniker och åstadkom ett myller av effekter i textur och genomsynlighet genom att använda färgerna på nya underlag eller på nya sätt. Han växlar i färgskala och färgtemperatur från verk till verk, han kan skildra ljust och de skiraste färger. Han arbetar samtidigt med många tavlor, och han införlivar efter hand en stor mängd symboler och tecken i sina verk, tecken som kommer igen som metaforer eller ett teckenspråk

»GULDFISK«
– oljemålning från 1925. Inspirationen kom från minnet av ett besök i unga år på Neapels marina akvarium.
Hamburg, Kunsthalle

»ARABISK SÅNG«
– oljemålning från 1932.
Washington, Phillips Gallery

»DEN UPPHÖJDA SIDAN«
– postkort för Bauhaus-utställning från 1923.
Schweiz, privat ägo

med bestämda betydelser. De namn han ger tavlorna ingår i helheten och förtydligar eller ger en accent till bildens innebörd. Han uttrycker nästan alltid rörelse, ofta även lätthet, tyngdlöshet.

Verken är väl sammanhållna, innebördsrika men ofta mystiska och fyllda av symboler som inte fullt ut kan tolkas eller förstås, många verk är humoristiska. De sista åren kan man ana hans kamp mot avtynande, och dödens närhet är märkbar i flertalet tavlor.

Till synes utan gräns är hans flödande fantasi, som utgör underlaget för hans ständigt skiftande verk. Variationer i stil, färg och uttrycksform och bristen på upprepning är påfallande.

Med andra ord: Det går knappast att beskriva Paul Klees verk och mångsidighet utan att bli tröttsam. Man kan bara rekommendera den intresserade att se så många som möjligt av hans tavlor. Och upprepa: Paul Klee hade färgen i sig. Han var målare.

Rolf Nilzén

leg läkare,

Hudiksvall

rolf.nilzen@telia.com